СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ ЗІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

CURRENT TRENDS OF THE DEVELPOMENT OF LIFE INSURANCE COMPANIES IN UKRAINE

УДК 336.767

Черкасова С.В.
к.е.н., доцент,
професор кафедри фінансів,
кредиту та страхування
Львівський торговельно-економічний
університет

У статті розглянуто основні напрями розвитку діяльності компаній зі страхування життя в Україні. Зазначено досягнення цих фінансових інститутів у збільшенні обсягів залучених страхових премій. Відзначено особливу вразливість діяльності цих компаній до економічних криз та політичних негараздів в країні. Визначено основні проблеми діяльності компаній зі страхування життя в Україні. Зроблено висновок, що успішний розвиток компаній зі страхування є можливим за умови стабільної економічної і політичної ситуації в країні та реалізації ефективної державної політики щодо стимулювання діяльності страхової галузі.
Ключові слова: *компанії зі страхування життя, страхові премії, страхові резерви, застраховані особи, інвестиційний дохід.*

В статье рассмотрены основные направления развития в Украине деятельности компаний по страхованию жизни. Отмечены достижения этих финансовых институтов в увеличении объемов привлеченных страховых премий. Выделена особая чувствительность деятельности этих компаний к экономическим кризисам и политическим потрясениям в стране. Определены основные проблемы деятельности компаний по страхованию жизни в Украине. Сделан вывод о том, что успешное развитие компаний по страхованию жизни возможно при условии стабильной экономической и политической ситуации в стране и реализации эффективной государственной политики относительно стимулирования деятельности страховой отрасли.
Ключевые слова: *компании по страхованию жизни, страховые премии, страховые резервы, застрахованные лица, инвестиционный доход.*

The basic directions of the development of life insurance companies in Ukraine are considered in the article. The achievements of these financial institutions in increasing the volumes of insurance premiums are stated. The special sensitivity of life insurance companies to economic crises and political problems that may occur in the country is pointed out. The main problems of life insurance companies in Ukraine are stated. It is concluded that the successful development of insurance companies is possible provided a stable economic and political situation in the country and implementation of effective public policies to stimulate the insurance industry.
Key words: *life insurance companies, insurance premiums, insurance reserves, people insured, investment income.*

Постановка проблеми. Компанії зі страхування життя в розвинених країнах світу є класичними інституційними інвесторами, які виконують два важливих завдання щодо забезпечення соціального захисту громадян та постачання в економіку країни значних обсягів додаткових інвестиційних ресурсів. Зазначені види страхових організацій здійснюють вагомий внесок у розвиток соціальної і інвестиційної сфер національної економіки. Виходячи із зазначених аспектів, активний розвиток компаній зі страхування життя в Україні розглядається як важливий чинник, що здатен прискорити економічне зростання країни та суттєво посилити соціальну захищеність населення в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення особливостей та проблем діяльності компаній зі страхування життя в українських реаліях представляють інтерес для багатьох вітчизняних науковців. У дослідженнях О. Барановського [1], Л. Бойко [2], О. Гаманкової [3], О. Жабинець [4], А. Криклія [6], М. Носенко [7], С. Осадця [8], В. Фурман [9] та багатьох інших розглянуті важливі аспекти функціонування страхової галузі в Україні, визначені її проблеми та завдання щодо інтеграції у світовий страховий простір. Щодо діяльності компаній зі страхування життя дослідники відзначають значну монополізацію цього сегмента страхового ринку в Україні, недостатню поширеність таких страхових послуг, незначну капіталізацію лайфових страхових компаній, спрямування більшості страховиків на корпоративний сегмент, а не на роботу з індивідуальними клієнтами. Гальмівними чинниками розвитку страхування життя в Україні більшістю дослідників визначені низька платоспроможність населення та недостатньо ефективна політика держави щодо стимулювання страхової галузі. Розвиток страхування є дуже динамічним і залежним від змін в економічному та політичному житті країни, а це вимагає подальшого дослідження зазначених питань для визначення більш ефективних форм та заходів посилення страхового захисту населення в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій та проблем в розвитку компаній зі страхування життя в Україні, і на цій основі розробка рекомендацій щодо вдосконалення заходів державної регулятивної політики, що дозволять активізувати розвиток цієї важливої складової в системі соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь страхування життя в Україні останніми роками демонструє певне зростання. Мають місце процеси збільшення обсягів страхових пре-

мій, залучених за договорами страхування життя, збільшення кількості застрахованих осіб, розширення лінійки страхових послуг.

На кінець 2015 р. загальний обсяг валових страхових премій, зібраних за договорами страхування життя в Україні, становив 2 186,6 млн грн [5]. За 2007–2015 рр. зазначений показник збільшився в 2,8 раза, тоді як зростання обсягів страхової діяльності в цілому по країні становило 1,7 раза. Можна стверджувати, що протягом досліджуваного періоду ринок страхування життя розвивався більш динамічно, ніж страхова галузь країни в цілому. Питома вага обсягів залучених страхових внесків за договорами страхування життя в загальній сумі валових страхових премій на кінець 2015 р. становила 7,4%, тоді як на початку періоду дослідження не перевищувала 4,4% [5].

Порівняння ланцюгових темпів приросту обсягів зібраних страхових премій в цілому по страховій галузі і окремо за договорами страхування життя дозволяє зробити висновок про особливу вразливість лайфових страхових компаній до економічних криз та політичних негараздів, що мають місце в країні.

Дані рис. 1 свідчать про особливо активний розвиток компаній зі страхування життя в періоді, що передував світовій фінансовій кризі 2008-2009 рр. У кризовому 2009 р. діяльність досліджуваних фінансових інститутів скоротилась набагато більше, ніж у інших видів страхових компаній. Значною мірою це було пов'язано з панічними настроями громадян, які в умовах кризи масово припиняли участь в страхових механізмах убезпечення життя. При цьому негативний вплив на скорочення діяльності таких страхових компаній під час світової фінансової кризи спричинили і непродумані дії уряду щодо заборони дострокового вилучення коштів з банківських депозитів. Така норма з боку держави суттєво знизила ліквідність та фінансову стабільність багатьох страховиків. За підсумками 2009 р. обсяг діяльності лайфових страхових компаній у порівнянні з попереднім роком зменшився на 24,5%, тоді як в цілому по страховій галузі скоротився на 14,9%.

Період 2011–2013 рр. у цілому був успішним для вітчизняних лайфових компаній і характеризувався динамічним поширенням в Україні цього виду фінансових послуг. Найвищий показник річного обсягу залучених валових премій за договорами страхування життя був досягнутий за підсумками 2013 р., становивши 2 476,7 млн грн [5].

Криза в суспільно-політичному житті країни та поява негараздів в економіці в 2014 р. зумовили наступний «обвал» вітчизняного ринку страхування життя. Обсяг залучених премій за договорами страхування життя лише за цей рік скоротився на 13% [5]. Зменшилась і кількість застрахованих осіб внаслідок окупації частини території країни та загострення військово-політичної ситуації. Підсумки діяльності компаній зі страхування життя в 2015 р., свідчать про втрачений потенціал зростання цього важливого сегмента страхового ринку. Серед основних причин гальмування розвитку ринку страхування життя в Україні слід відзначити зниження темпів економічного зростання, тривалу військово-політичну кризу, падіння доходів та життєвого рівня громадян, знецінення національної грошової одиниці, зниження схильності населення до заощаджень, високі інфляційні очікування, зменшення довіри суспільства до діяльності фінансових інститутів.

Останніми роками окреслився процес зменшення кількості лайфових страхових компаній в Україні. На кінець 2015 р. в державному реєстрі фінансових установ налічувалось 49 компаній зі страхування життя. Найбільша кількість страховиків цього виду функціонувала в країні в 2008–2009 рр., становивши 73 компанії. Починаючи з 2010 р. спостерігається процес зменшення кількості компаній зі страхування життя, що зумовлено процесами консолідації страхового ринку, виходом з ринку неактивних учасників та банкрутством окремих страховиків. Зазначені процеси є характерними і для інших видів страхових компаній, тому частка досліджуваних інститутів в загальній кількості вітчизняних страховиків протягом періоду дослідження суттєво не змінилась. Значення цього показника в 2007 р. становило 14,6%, тоді як у 2015 р. – знизилось до 13,6% [5].

Позитивною тенденцією в розвитку діяльності вітчизняних компаній зі страхування життя слід вважати збільшення кількості осіб, застрахованих за цим видом страхування. На кінець 2015 р. кількість громадян, застрахованих за договорами

Рис. 1. Ланцюгові темпи приросту обсягів залучених валових страхових премій за всіма договорами страхування і за договорами страхування життя в Україні в 2007–2015 рр., % [5]

страхування життя, становила в Україні 4 939 тис. ос. За період 2007–2015 р. зазначений показник збільшився на 73,8%. Частка осіб, які мають діючі договори страхування життя, в загальній кількості населення працездатного віку в 2015 р. складала 23,4%, тоді як у 2007 р. – 13,8% [5]. Проте слід зазначити, що зростання показника участі громадян працездатного віку в механізмах страхування життя протягом 2007–2015 рр. зумовлено не лише збільшенням кількості застрахованих осіб, а й зменшенням в країні чисельності населення працездатного віку. Рівень поширення послуг зі страхування життя в Україні залишається дуже низьким, адже в розвинених країнах світу переважна більшість громадян, що працюють, беруть участь у різноманітних механізмах убезпечення життя.

Останніми роками окреслилась тенденція до збільшення частки страхових премій за договорами страхування життя, отриманих від громадян. Якщо в 2007 р. значення цього показника становило 64,9%, то за період дослідження зросло до 94,5% (див. рис. 2).

Незважаючи на наявність кризових періодів в розвитку страхування життя в Україні, нарощування вартісних показників діяльності лайфових страхових компаній відбувалось за рахунок більш активної участі громадян. Ця тенденція, на нашу думку, пов'язана з певним підвищенням фінансової грамотності працездатного населення та зростанням у частини суспільства розуміння необхідності забезпечувати механізми страхування життя за рахунок власних заощаджень. Найбільш активно в сучасних умовах громадяни укладають договори накопичувального страхування життя. Питома вага внесків за такими договорами становила в 2015 р. 62,4% і була переважаючою протягом усього періоду дослідження [5].

Водночас в країні спостерігається зниження зацікавленості роботодавців у фінансуванні механізмів убезпечення жит

тя для своїх працівників. Якщо на початку періоду дослідження сукупний внесок юридичних осіб у валових преміях зі страхування життя займав близько третини, то до кінця 2015 р. – знизився до 5% [5]. У цьому контексті необхідною є розробка з боку держави більш дієвих заходів стимулювання роботодавців до участі в механізмах убезпечення життя своїх працівників.

Необхідними умовами забезпечення фінансової стабільності і ліквідності компаній зі страхування життя в довгостроковому періоді та виконання ними прийнятих на себе зобов'язань є формування достатнього обсягу страхових резервів, раціональне їх розміщення та ефективне управління сформованим інвестиційним портфелем.

Рис. 2. Частка внесків громадян в загальній сумі валових страхових премій, залучених за договорами страхування життя, в 2007–2015 рр., % [5]

Рис. 3. Величина резервів страхування життя в Україні та їх питома вага в загальному обсязі страхових резервів в 2007–2015 рр. [5]

Компаніями зі страхування життя на кінець 2015 р. сформовані страхові резерви в сумі 6,9 млрд грн (див. рис. 3). Протягом 2007–2015 рр. спостерігався процес динамічного нарощування величини математичних резервів, незважаючи на кризові періоди в розвитку вітчизняного страхового ринку. Величина резервів зі страхування життя збільшилась за цей період в 7 разів, тоді як обсяг такої страхової діяльності зріс у 2,8 раза [5].

Процес випереджаючого нагромадження страхових резервів у порівнянні з залученням страхових премій пояснюється довгостроковим та накопичувальним характером страхування життя. Сьогодні обсяги залучених страхових премій суттєво перевищують обсяги страхових виплат, що здійснюються за договорами страхування життя. При цьому частина одержаного інвестиційного доходу від розміщення страхових резервів спрямовується на їх поповнення. Вагомим чинником зростання величини резервів зі страхування життя виступає й знецінення вартості національної грошової одиниці, внаслідок чого страхові резерви підлягають переоцінці.

У цілому процес нарощування резервів зі страхування життя є нерівномірним по ринку, що відображає високу монополізацію цієї галузі. Так, за підсумками 2015 р. 13 лайфових страхових компаній отримали від'ємне значення приросту резервів, що було обумовлено достроковим розірванням договорів страхування. Левова частка приросту резервів зі страхування життя (79,8%) була забезпечена діяльністю чотирьох страхових компаній, які збільшили їх величину в 2015 р. на 619,0, 332,5, 230,1 і 198,3 млн грн відповідно. Зазначене доводить нерівномірність розвитку компаній зі страхування життя в Україні, за якої одні є лідерами страхового ринку і впевнено збільшують обсяги діяльності, а інші намагаються вижити в конкурентній боротьбі та виконати свої зобов'язання перед клієнтами.

Серед чинників, що обумовлюють конкурентні переваги страхових компаній на вітчизняному ринку, слід відзначити правильно обрану стратегію розвитку страхової діяльності, ефективне управління, достатній обсяг власного капіталу і залучених ресурсів, раціональний страховий портфель, ефективну інвестиційну політику, належні комунікації з клієнтами та професійними учасниками страхової галузі.

Протягом періоду дослідження на вітчизняному страховому ринку сформувалась тенденція до зростання питомої ваги резервів зі страхування життя в загальній вартості страхових резервів. Якщо в 2007 р. значення цього показника становило 11,8%, то на кінець 2015 р. – зросло до 37,5% [5]. У цілому компанії зі страхування життя більш активно нагромаджують страхові резерви, ніж страховики, що здійснюють інші види страхування. Можна стверджувати, що останніми роками досліджувана група страхових компаній збільшує свій вплив на процес нагромадження інвестиційних ресурсів для забезпечення розвитку економіки.

Вагомим показником для оцінки ефективності інвестиційної діяльності компаній зі страхування життя виступає доходність портфеля інвестицій, сформованого за рахунок розміщення коштів страхових резервів в дозволені законодавством активи.

Загальна сума інвестиційного доходу, одержаного вітчизняними компаніями зі страхування життя в 2015 р. становила 572,3 млн грн, збільшившись за період 2007–2015 рр. більш ніж у 5 разів [5]. Доходність інвестицій, що були спрямовані на розміщення резервів зі страхування життя, за підсумками 2015 р. становила 8,3%. За нашими розрахунками показник доходності інвестицій лайфових страхових компаній протягом усього періоду дослідження мав стабільні значення, коливаючись в межах 4,9–8,6%, що характеризує консервативну стратегію інвестування коштів.

Як свідчать дані, наведені в табл. 1, основним об'єктом розміщення резервів зі страхування життя протягом тривалого періоду часу залишаються банківські депозити. Частка цього активу до кінця періоду дослідження зросла до 57,5%, що свідчить про посилення обережних стратегій в інвестиційній діяльності досліджуваної групи страховиків. Значна частина резервів зі страхування життя розміщена на банківських депозитах в іноземній валюті. Привабливість банківських депозитів для розміщення нагромаджених коштів значною мірою обумовлена високим рівнем процентних ставок, що в сучасних умовах пропонуються банками. Проте цей вид інвестицій може виявитись вразливим з боку системних фінансових ризиків, пов'язаних з інфляційним знеціненням національної грошової одиниці та проблем в діяльності банківської системи [9, с. 111].

Таблиця 1

Структура розміщення коштів резервів зі страхування життя в Україні протягом 2007-2015 рр. (у відсотках)

Види активів	Роки								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Грошові кошти на поточних рахунках	6,1	4,1	3,9	6,2	4,5	3,8	4,1	5,6	6,6
Грошові кошти на депозитних рахунках	49,1	44,5	41,1	43,1	45,9	39,5	35,8	40,0	57,5
Цінні папери – разом, з них:	30,1	35,6	38,9	37,6	39,5	48,5	53,7	49,8	31,0
акції	7,1	5,0	8,0	5,9	6,3	2,9	6,8	2,8	2,9
облігації підприємств	11,6	13,9	3,9	2,6	2,4	4,5	4,0	5,5	4,6
державні цінні папери	11,4	16,7	27,0	29,1	30,8	41,1	42,9	41,5	23,5
Нерухоме майно	6,2	8,2	7,5	6,5	5,5	4,5	3,5	1,6	1,4
Права вимоги до перестраховиків	7,0	6,0	6,9	4,6	3,3	2,7	2,2	2,5	3,4
Інвестиції в економіку України	0,7	0,6	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,1	0,0
Інші активи	0,8	1,0	1,3	1,6	1,0	0,7	0,4	0,4	0,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: побудовано автором на основі [5]

Погіршення умов діяльності вітчизняних компаній зі страхування життя, починаючи з 2014 р., викликало процеси «спрощення» їх інвестиційних стратегій. За даними, наведеними в табл. 1, можна стверджувати, що в сучасних умовах досліджувані інститути розміщують накопичені кошти лише в банківських інструментах і в державних цінних паперах, відповідно рівень диверсифікації інвестиційних портфелів є дуже низьким.

Негативною тенденцією в реалізації інвестиційних стратегій компаній зі страхування життя слід вважати втрату інтересу до вкладень в цінні папери. Сьогодні менше ніж третина нагромаджених резервів страхування життя розміщено в цінних паперах, тоді як у попередні роки частка таких активів займала близько половини в інвестиційному портфелі.

Інвестиційна діяльність більшості вітчизняних страхових компаній потребує суттєвого вдосконалення як внаслідок розробки більш гнучких інвестиційних стратегій, так і внаслідок професійного управління сформованим портфелем активів. У сучасних умовах ці завдання можуть бути швидко вирішені шляхом залучення до процесу розміщення резервів професійних управляючих, якими на українському ринку виступають компанії з управління активами. Досвід співпраці страховиків з такими компаніями на вітчизняному ринку існує і заслуговує на поширення.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає підстави стверджувати про зростання ролі і значення діяльності компаній зі страхування життя у розвитку вітчизняного страхового ринку. У періоди макроекономічної стабільності ця група фінансових інститутів збільшувала обсяги господарської діяльності вищими темпами ніж інші види страховиків. Водночас у періоди економічних криз та політичних потрясінь галузь страхування життя зазнавала більших втрат, ніж інші сегменти страхового ринку. Зазначене свідчить про особливу вразливість діяльності досліджуваних компаній до економічних криз та політичних негараздів в країні.

Серед основних проблем діяльності компаній зі страхування життя в Україні необхідно відзначити недостатнє поширення цього виду послуг серед населення, низьку зацікавленість роботодавців в соціальному захисті своїх працівників, недостатньо ефективну державну політику щодо стимулювання процесів убезпечення життя громадян. Негативними чинниками, що обмежують розвиток досліджуваних інститутів в сучасних умовах, є падіння доходів та життєвого рівня громадян, знецінення національної грошової одиниці, зниження схильності населення до заощаджень тощо.

Для активізації діяльності компаній зі страхування життя необхідним є вдосконалення державного регулювання страхової галузі в контексті стимулювання розвитку цього напряму страхового захисту та посилення реального захисту майнових прав застрахованих осіб в періоди економічних та політичних потрясінь.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О. Розвиток страхового бізнесу в Україні / О. Барановський // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 85–93.

2. Бойко Л. Сучасні тенденції розвитку страхування життя в Україні / Л. Бойко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – № 38. – С. 213–218.

3. Гаманкова О. Ринок страхових послуг України. Теорія, методологія, практика : [монографія] / О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

4. Жабинець О. Формування інвестиційних ресурсів страхових компаній та питання безпеки їх інвестиційної діяльності / О. Жабинець // Науковий вісник ЛНТУ України. – 2012. – Вип. 22.12. – С. 178–183.

5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua.

6. Криклій А. Ринок страхування життя в Україні / А. Криклій // Економіка та держава. – 2009. – № 4. – С. 32–42.

7. Носенко М. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку інвестиційної діяльності страхових компаній в Україні / М. Носенко, С. Півторак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1(127). – С. 222–227.

8. Осадець С. Напрями модернізації страхової справи / С. Осадець // Страхова справа. – 2012. – № 2(46). – С. 13–17.

9. Фурман В. Ризики в інвестиційній та фінансовій діяльності страховика / В. Фурман // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 107–114.